

De professionele vereisten van een sociologische opleiding*

C. J. Lammers

Tegenwoordig kom je nog al eens de mening tegen als zou er onder sociologen geen minimale overeenstemming te bereiken zijn over inhoud en aard van de sociologie-opleiding, omdat er evenmin minimale eensgezindheid bestaat omtrent aard en inhoud van de sociologie. In het volgende betoog wil ik aantonen dat een redelijke mate van consensus omtrent aard en inhoud van een wetenschappelijke opleiding best kan bestaan ondanks uitgesproken verschillen van zienswijze onder de professiegenoten op aard en inhoud van hun vak.

Hiertoe moet ik eerst in het kort ingaan op de vraag wat eigenlijk de kern van een wetenschap is. Daarna is het mogelijk aan te duiden wat de kern van de wetenschap der sociologie is en kunnen konklusies getrokken worden over de professionele vereisten van een sociologie-opleiding.

De kern van een wetenschap

'Er is een konvergentie in het sociologisch denken en onderzoeken te constateren, die tot een geïntegreerd wetenschapssysteem begint te leiden', aldus twee veelbelovende, jonge sociologen anno 1959 (Van Doorn en Lammers 1959, II). De heren Van Doorn en Lammers gaven hiermee blijk van — en helaas: vermoedelijk ook voor onkritische lezers voeding aan — een wijdverbreid misverstand als zou een wetenschap gewoonlijk bestaan uit één, alomvattend theoretisch stelsel in het kader waarvan de beoefenaren van zo'n wetenschap eensgezind, ijverig en opgewekt bezig zijn door naarstig speur- en denkwerk lege gaten op te vullen en korrekties aan te brengen.

Dat hiervan in de sociologie geen sprake is — altans toen geen sprake meer was — werd later door ettelijke critici gekonstateerd, onder andere door Jolles naar aanleiding van zijn belevenissen op het Internationaal Sociologen Congres te Washington D.C. in 1962 (Jolles 1962, 362). Hoewel het er in de eerste tien jaar na de tweede wereldoorlog misschien op leek dat de sociologen-professie zich zou verenigen op het neo-positivistisch perspectief van het funktionalisme, is inmiddels gebleken:

— dat naast en/of tegenover het (struktureel-)funktionalisme het zgn. konfliktmodel een alternatief neo-positivistisch kader kan verschaffen (zie o.m. De Moor 1961; Friedrichs 1970).

— dat het funktionalisme geen homogeen theoretisch stelsel biedt (zie bijv. Goddijn 1963, hst. III).

— dat op neo-positivistische grondslag zowel een 'radikale' als een konventionele vorm van sociologiebeoefening kan floreren (zie bijv. Becker en

* Mijn hartelijke dank voor het vele kritische kommentaar dat ik op konsepversies van dit artikel mocht ontvangen van Frieda Overvest-Draisma, Otto Jansen en Karel Keers en Cor Vervoort.

Horowitz, 1972).

— dat met name in Duitsland zich in polemische dialoog met het neopositivisme de school van de zgn. kritische maatschappij-theorie gaat ontwikkelen (hierover bijv. Van Houten 1970, hst. VI; Hoefnagels 1971).

De laatste jaren zien wij dan nog — of weer — aan de kollektie toegevoegd het perspectief van onder meer de zgn. neo-Marxistische sociologie¹, de aktiesociologie (Touraine 1965) en de etno-metodologie.²

Een dergelijke wirwar van min of meer tegenstrijdige scholen en modellen is echter geenszins zo'n abnormale toestand voor een wetenschap als menig studerend of afgestudeerd socioloog denkt, wanneer hij vermoeid en vertwijfeld huiswaarts keert na een dag van ingespannen professioneel leesen/of praatwerk, waarvan niets anders bleef hangen dan een indruk van hopeloze kakofonie. Ten eerste verkeren de meeste alpha- en gamma-wetenschappen (geschiedenis, taal- en letterkunde, politikologie, psychologie, kulturele antropologie) eveneens min of meer permanent in een soortgelijke krisistoestand als de sociologie. Ook deze disciplines vertonen het beeld van een niet aflatende richtingstrijd.³

Ten tweede heeft Kuhn aangetoond in zijn baanbrekende analyse van de wetenschapsonwikkeling dat ook de meest solide en homogene natuurwetenschappen in diverse stadia van hun ontwikkeling zo'n situatie van verwarring en onzekerheid te zien geven (Kuhn 1970). Dan is er nl. sprake van wat Kuhn noemt 'wetenschappelijke revoluties', waarbij diverse elkaar bekonkurrende 'paradigmata' op den duur vervangen worden door één nieuw 'paradigma'.

Onder 'paradigma' verstaat Kuhn min of meer hetzelfde als wat Inkeles

¹ Enige bijdragen (van Birnbaum en Blackburn) vindt men in H.P. Dreitzel, 1969 en enige opmerkingen over deze neo-Marxistische stroming in de inleiding van de redakteur. Het is mij overigens niet helemaal duidelijk of die neo-Marxistische visie in de sociologie moet gezien worden als een aparte stroming naast die van de Frankfurter Schule of als een onderdeel daarvan.

² Hieraan is gewijd Dreitzel 1970. Uit de inleiding tot dit verzamelwerk van Dreitzel blijkt wel dat etnometodologie en fenomenologie verwant zijn. Het is - altans voor mij - een vraag of men deze beide stromingen nu moet opvatten als varianten op één paradigma of als geheel verschillende concepties. Voorts heb ik mij ook nog afgevraagd of de 'verstehende' sociologie niet aan dit rijtje van voornaamste sociologieconcepties moet worden toegevoegd.

³ De vraag *waarom* de natuurwetenschappen over het geheel genomen veel meer eenheid in uitgangspunten te zien geven dan de maatschappij- en geesteswetenschappen, heb ik getracht te beantwoorden vanuit een wetenschaps-sociologisch perspectief (Lammers 1972). In dit artikel treft de lezer die geïnteresseerd is in wetenschapsfilosofische beschouwingen over dit verschil tussen bèta versus alpha en gamma-wetenschappen, tevens de nodige literatuurverwijzingen hierover (op blz. 24) aan.

'model' noemt. Inkeles (1964, 28) definieert model als 'a rather general image of the main outlines of some major phenomenon, including certain leading ideas about the nature of the units involved and the pattern of their relations'. Kuhn (1970, 4-5) omschrijft 'paradigma' o.m. als een serie antwoorden op vragen zoals: 'What are the fundamental entities of which the universe is composed? How do these interact with each other and with the senses? What questions may legitimately be asked about such entities and what techniques employed in seeking solutions?' Even daarvoor karakteriseert hij paradigmata als: 'distinct views of nature, each partially derived from, and all roughly compatible with the dictates of scientific observation and method'.

Nu is er inmiddels het nodige te doen geweest over het paradigma-begrip in Kuhn's werk (bijv. Masterman 1970; Martins 1972). In het bestek van dit artikel kan ik daar niet op in gaan. Laat ik dus maar volstaan met de conclusie — die ik elders (Lammers 1972; 1973 of 1974) heb beargumenteerd — dat volgens mij een paradigma het beste kan worden beschouwd als een 'werkelijkheidskonceptie', waarbij ik dan zo'n conceptie definieer als: 'een door beoefenaren van een bepaalde wetenschap gekonstrueerd en bewust gehanteerd geheel van opvattingen over delen of aspecten van de werkelijkheid, over de relaties der eenheden waaruit dat werkelijkheidsdeel of aspect bestaat en over de methode met behulp waarvan een en ander onderzocht kan worden'.

Wat is nu de betekenis van wat al genoemd is (Martins 1972) 'de Kuhnianaanse revolutie'? Kuhn rekent grondig af met het vertrouwde beeld van wetenschap als een zich geleidelijk evoluerend proces van vervolmaking van één werkelijkheidskonceptie als een in beginsel alomvattende visie op een bepaald deel of aspect van de werkelijkheid, welke in de vorm van allerlei deeltheorieën hoe langer hoe meer geverifieerd en genuanceerd wordt. Dit vertrouwde beeld is hoogstens *tijdelijk* van toepassing voor *sommige* wetenschappen. Voor andere wetenschappen meestal, en voor alle wetenschappen van tijd tot tijd geldt, dat in de professie in kwestie tegelijkertijd meerdere paradigmata in omloop zijn. De kern van zo'n wetenschap in zo'n tijd bestaat dan dus uit een assortiment van diverse concepties in termen waarvan men kan denken en onderzoeken. Een goede professionele opleiding in zo'n wetenschap in zo'n tijd vereist derhalve dat men de student de kans geeft (a) om tot een zodanig redelijk overzicht over en inzicht in belangrijke paradigmata te komen dat hij een keuze kan maken, en (b) om zich in tenminste één paradigma zodanig grondig te verdiepen dat hij in het kader daarvan min of meer zelfstandig wetenschappelijk kan werken.

De kern van de sociologie en de sociologie-opleiding

De sociologie-opleiding moet dus geen indoktrinatie in één of andere school of richting behelzen, maar zorg dragen dat de aankomende socioloog gekonfronteerd wordt met de voornaamste paradigmata welke tezamen 'de' sociologie vormen. Een dergelijke inleiding tot het sociologisch denken moet overigens meer, véél meer om het lijf hebben dan cerebrale kennisname van de geschiedenis van de sociologische theorie en van de voornaamste stromingen in het vak. Een dergelijke kennisname via hoorcolleges, stencils, overzichtswerken is slechts de grondslag, de noodzakelijke voorwaarde voor het verwerven van verdergaand inzicht in deze concepties. Een zodanig inzicht wordt overigens ook niet, of slechts in eerste aanzet, verkregen door wat vrijblijvende kritische discussie waar in abstrakto voor- en nadelen van deze of gene benadering worden besproken.

Wil de student een keuze maken tussen de in cirkulatie zijnde paradigmata, dan moet hij op grond van een behoorlijke passieve kennis van zaken ook enige elementaire oefening krijgen in de actieve beheersing van deze paradigmata. De enige manier om er achter te komen welke optiek je ligt, met welke benadering je je kunt en wilt identificeren is het 'spelenderwijs' leren hanteren van deze benaderingen onder het motto 'aan de vruchten kent men de boom'.

Zo kan de student in een werkstuk bijv. een bepaald aspect van de maatschappelijke ongelijkheid vanuit de funktionalistische theorie, vanuit een konflikt-sociologisch model, en vanuit een neo-marxistisch gezichtspunt analyseren om tenslotte tot een beredeneerde keuze te komen, welke benadering hem om welke redenen — voor dit onderwerp of in het algemeen — het beste bevalt.

Nu is de keus voor dit of dat paradigma met het oog op een of ander probleem uiteraard geen simpele kwestie van smaak. Achter een bepaald paradigma steekt vermoedelijk veelal wel een of ander mens- en/of maatschappijbeeld dat zo'n conceptie een bepaald waardegehalte verleent. Men kan dus zijn voorkeur voor deze of gene sociologieconceptie afhankelijk stellen van de mate waarin het waardegehalte van het paradigma in kwestie lijkt op de eigen ideologische overtuiging.

Ook kan men proberen de verschillen in maatschappelijke betekenis van de sociologiebeoefening in het kader van uiteenlopende concepties van de sociale werkelijkheid vast te stellen. Dan is het mogelijk om de keuze te laten vallen op een paradigma waarvan men vermoedt dat het in zijn toepassingen de beste kansen biedt op het verwezenlijken van die maatschappelijke doeleinden die men wenst te bereiken.

Voor alle zekerheid wijs ik er even op dat 'waardegehalte' en 'maatschappelijk effect' van een conceptie *verschillende* beoordelingsmaatstaven opleve-

ren bij de keuzebepaling van een paradigma. Een uiterst radikaal-kritische maatschappijvisie kan in een concreet stuk sociologiebeoefening verwerkt, een uiterst conservatieve beleidslijn bewerkstelligen, zoals omgekeerd een functionalistische analyse radikaliserend kan inwerken op de verhoudingen in of rondom het bestudeerde systeem.

Persoonlijk vind ik het vermoede maatschappelijk effect waardevoller als maatstaf in dit soort kwesties dan het veronderstelde waardegehalte van een conceptie.

Dat je je eigen ideologie of waarden kunt herkennen in een bepaalde sociologische conceptie is ongetwijfeld didactisch en psychologisch van positief belang, maar heeft op de keper beschouwd weinig of geen objectieve maatschappelijke betekenis. Wie in de sociologie méér ziet dan een puur persoonlijke liefhebberij, zal dus allicht met mij van mening zijn dat voor de besluitvorming inzake het kiezen van een paradigma het verwachte maatschappelijk effect van doorslaggevend belang dient te zijn dan het vermoede waardegehalte van zo'n uitgangsperspektief.

Overigens, hoe belangrijk dit soort maatstaven ook zijn, toch zou ik die 'smaak', de mate waarin een bepaalde conceptie je ligt, niet als onbelangrijk of onfatsoenlijk beslis criterium terzijde willen schuiven. Tenslotte moet je als socioloog op den duur lang, veel, moeilijk en sérius werk verrichten in het kader van zo'n paradigma. Als nu zo'n denktrant — hoe waardevol en maatschappelijk doelmatig je die ook vindt — je niet blijkt te liggen, dan kun je mijns inziens beter op andere wijze dan door de sociologiebeoefening proberen je krachten in te zetten voor de waarden en doelstellingen die je voorstaat. De socioloog die zijn paradigma niet beheerst, het niet 'in zijn vingers heeft', er niet mee 'kan spelen', zal noch wetenschappelijk noch maatschappelijk veel kunnen uitrichten met zijn vak.

Deze stelling roept dan natuurlijk meteen de vraag op of je een paradigma dat je 'ligt', maar dat indruist tegen je waarden en doeleinden, moet opgeven. Inderdaad, zo'n 'mariage de coeur' met een paradigma waarmee je vlot kunt werken, maar dat niet strookt met je maatschappelijke waarden en doeleindenoriëntatie, vind ik niet te verdedigen. Een 'mariage de raison' (van de socioloog die tegen heug en meug probeert zijn métier uit te oefenen aan de hand van een sociologieconceptie welke hem niet 'ligt') werkt niet, maar zo'n 'mariage de coeur' werkt helaas maar al te goed, want dat levert de meest hardnekkige soorten technokratisme en vakidiotisme op.⁴ Tenslotte wil ik in dit verband nog opmerken dat vermoedelijk het risico

⁴ Ik ga er dus vanuit dat sommige lieden al sinds de aanvang van hun studie zozeer opgaan in hun wetenschap (de 'vakidioten') of in de toepassing van hun wetenschap (de 'technokraten'), dat zij er nog nooit toe gekomen zijn zich het

van zo'n ongelukkige 'mariage de raison' groter is dan het gevaar van zo'n 'mariage de coeur'. Er is, denk ik, wel een zekere korrelatie tussen 'smaak' en 'principes', zodat de kans dat iemand een paradigma dat hij ideologisch en/of sociaal onjuist vindt toch goed 'aan kan', niet zo bar groot is. Verder laten zich doorgaans *verschillende* paradigmata, of verschillende (m.i. wetenschappelijk alleszins aanvaardbare!) 'potpourri's' van paradigmata, verenigen met één en dezelfde waarden- of doeloriëntatie. Wie bijv. de sociaal-ekonomische ongelijkheid in een bepaalde maatschappijsector krachtig wil bestrijden met de sociologie, heeft de keuze uit een paradigma à la de Frankfurter Schule, een konfliktsociologisch paradigma op neo-positivistische grondslag à la Wright Mills, Horowitz ed. en een neo-Marxistische paradigma à la Birnbaum.

Naast persoonlijke ('smaak') en maatschappelijke criteria ('waardegehalte'; 'maatschappelijk effect') kun je uiteraard ook nog *wetenschappelijke* maatstaven aanleggen bij het bepalen van een keuze voor een bepaalde sociologieconceptie. Je kunt dat het criterium van de 'verklaringskracht' noemen. Sommige verschijnselen en problemen in de sociale werkelijkheid laten zich doeltreffender verklaren vanuit theorie A dan vanuit theorie B. Dat kan aan twee dingen liggen. Theorie A (stoelend op paradigma X) is veel beter uitgewerkt en getoetst dan theorie B (stoelend op paradigma Y) en dus is het dan doeltreffender — gegeven beperkte tijd en beperkte middelen — om voor een gesteld probleem theorie A te hanteren, vooral als het er in eerste instantie om gaat zoveel mogelijk verschijnselen (beter gezegd: zoveel mogelijk variantie in de als probleemgebied aangeduide verschijnselen) te kunnen verklaren. Een tweede mogelijkheid is dat theorieën A en B even veel — doorgaans zal dat zijn: even weinig — uitgewerkt en getoetst zijn, maar dat theorie A beter 'past' op de probleemstelling dan theorie B.

Dat 'passen' moet je dan bepalen met behulp van een soort kansberekening, een vergelijkende schatting van de mogelijkheden om met de ene en de an-

hoofd te breken over de menselijke en maatschappelijke zin van hun vak en van hun werk. Je zou dat dan vakidioten en technokraten 'te goeder trouw' kunnen noemen. Daarnaast is er dan de in de tekst aangeduide categorie van vakidioten en technokraten 'te kwader trouw'; dat zijn dan diegenen die wel degelijk over deze problemen nagedacht hebben maar de konsekventies van deze bewustwording weigeren te trekken. Ik vermoed dat laatstgenoemde vakidioten en technokraten veel meer dan eerstgenoemde weerstand zullen bieden aan elke poging tot discussie over — laat staan tot het nemen van beleidsbeslissingen inzake — problemen die samenhangen met de maatschappelijke functies en verantwoordelijkheden van wetenschap en wetenschappers. Immers, mensen die uit eigenbelang ergens niet meer over na *willen* denken, zijn moeilijker te bereiken dan de vaak meer onbevangen lieden die ergens eenvoudig nog nooit over nagedacht hebben.

dere theorie — gezien de aard van de premissen waarop zij stoelen — te komen tot een zinvolle verklaring van het te bestuderen verschijnsel, gegeven de aard van dat verschijnsel (zoals zich dat in eerste instantie voordoet aan de onderzoeker).

De vraag rijst natuurlijk of je niet slechts voor de wetenschappelijke verklaring van bepaalde, concrete verschijnselen, maar ook voor een algemene verklaring van de sociale werkelijkheid zou kunnen komen tot een bepaling van verschillen in verklaringskracht tussen onderscheiden paradigma's. Inderdaad lijkt het mij vrij dubieus of zo iets mogelijk is. Dat geldt overigens ook voor het vaststellen van algemene verschillen tussen paradigma's in waardegehalte en in maatschappelijk effect. Veel verder dan een nogal subjectief en voorlopig vermoeden kun je waarschijnlijk niet komen, maar toch is naar mijn smaak het streven naar bewustwording van en kritische bezinning op zulke vermoedens al van uitzonderlijk belang.

Tot zover over de beslisriteria welke men kan hanteren bij de keuze voor dit of dat paradigma. Mijns inziens is het *kennismaken van en zich bekwaamen in de belangrijkste sociologische paradigma's de eerste en belangrijkste algemene vereiste van een professioneel verantwoorde sociologie-opleiding. De tweede algemene eis die men mag en moet stellen aan de sociologie-opleiding is dat de student verder gaat met dat actief beheersen van tenminste één paradigma.* Het woordje 'tenminste' in de laatste zin verdient enige nadruk. Immers, ik wil geenszins een pleidooi voeren voor een soort verplichte 'geloofsbelijdenis' in het tweede of derde jaar, waarbij men zich plechtig en onherroepelijk zou moeten vastleggen op het neo-positivisme óf op de kritische maatschappijtheorie, óf (nog erger) op één der subparadigma's waarin deze beide 'hoofdparadigma's' weer uiteen vallen. Het is ieder's goed recht wél een keuze te doen, of om zich een min of meer eigen, pragmatische selectie te vormen uit het aanbod van paradigma's, want er is geen sprake van twee of meer logisch volstrekt coherente en gesloten denk-systemen. Zo hebben diverse auteurs erop gewezen dat er een opmerkelijke overeenkomst bestaat tussen bepaalde onderdelen van het maatschappij-kritische Marxisme en van het neo-positivistisch functionalisme (zie bijv. Goddijn 1963, 51-56; Van Houten 1970, 203; Stinchcombe 1968, 43-48). Ook zijn er theoretici (zie hierover bijv. Staal 1970, 126-129; Luhman 1971; Habermas en Luhman 1971) die een brug proberen te slaan tussen twee ogenschijnlijk totaal verschillende wetenschapsopvattingen. Het is bepaald niet uitgesloten dat er in de sociale wetenschappen een hoop 'pseudo-pluriformiteit' (Klima 1972, 70-75) voorkomt, te wijten aan de nog gebrekkige theoretische doordenking van de tans opgeld doende hoofdkoncepties in de sociologie, óf veroorzaakt door het geharrewar over de verschillende werkwijzen van de socioloog (zie hierover Merton, 1961). In ieder geval zijn er

momenteel eigenlijk géén doorslaggevende argumenten aan te voeren tegen een zekere mate van 'eklekticisme' (zie hierover ook Martins 1972, 53-54). Er zijn ook nog praktische redenen om te benadrukken dat niet elke student — en dat geen enkele student voortijdig! — zich moet specialiseren in één paradigma. Vele studenten kunnen eenvoudig tijdens hun studie geen verantwoorde keuze maken voor dit of dat paradigma, omdat de besliskriteria voor hen nauwelijks anders dan bij wijze van voorlopige proefname te hanteren zijn.

Ten eerste is het bepalen van het waardegehalte, evenals trouwens het peilen van het maatschappelijk effect en het vaststellen van de verklaringskracht van dit op dat paradigma op zichzelf al een hele lastige zaak. Ten tweede is menig student — en terecht! — nog erg druk in de weer om zich te oriënteren over welke sociale waarden en doelstellingen er zoal zijn en om zich bewust te maken welke van die waarden en doelstellingen hij nu uiteindelijk tot de zijne wil (gaan) rekenen.

Kortom, het is eenvoudig uitgesloten dat alle of zelfs maar dat de meeste studenten in de loop van hun studie aan dit soort ideologische, maatschappelijke of wetenschappelijke criteria voldoende houvast hebben voor een duurzame keuze voor deze of gene sociologieconceptie. Rest dan nog de maatstaf van de persoonsgebonden 'fit' tussen de student en het paradigma. Zoals eigenlijk al gezegd, naar mijn mening is dit een onmisbaar, maar bepaald geen voldoende grondslag voor een keuze. Daarbij komt dat je met dat uitzoeken van welk sociologiejasje je past, gauw een jaar of wat zoekt bent. Het gros der studenten zal met behulp van deze beslissingsmaatstaven dus hoogstens tot een 'proefhuwelijk', een voorlopige keuze voor een zekere mate van specialisatie in dit opzicht kunnen komen.

Niettemin mag toch wel als algemene eis gesteld worden dat de student het niet laat bij een wat oppervlakkige kennisname van en 'Spielerei' met diverse paradigmata, maar zich verder grondig verdiept in één of in meer van deze benaderingswijzen.

Dit voert dan meteen tot een *derde universele professionele eis*, welke aan elke sociologie-opleiding gesteld kan worden en wel de eis *tot het verwerken van de nodige kennis over en inzicht en vaardigheid in het sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. Niet alleen de neo-positivistische paradigmata, maar óók — zoals Van Houten (1970, 216-225) laat zien — de perspectieven van de Frankfurter Schule beklemtonen het gebruik van empirische gegevens. Hetzelfde geldt, voorzover mij bekend, voor de meeste andere paradigmata en dat is dan ook geen wonder, want alle paradigmata, aldus de eerder geciteerde uitspraak van Kuhn, zijn 'roughly compatible with the dictates of scientific observation and method'.

Nu bestaat er natuurlijk flink wat verschil van mening over de preciese

inhoud van die 'dictates of scientific observation and method', omdat met name paradigmata op het hoogste niveau van abstractie vermoedelijk stoclen op nogal uiteenlopende wetenschapsopvattingen. Niet voor niets heb ik in de definitie van werkelijkheidsconceptie ook een verwijzing opgenomen naar de methode van kennisverwerving. Zo constateert Nooij (1972) dat er duidelijk verschillen zijn te ontwaren in diverse sociologie-koncepties ten aanzien van de metodologische eisen die men stelt. Dit neemt overigens allemaal niet weg dat er wel degelijk sprake is van een zekere eenheid van wetenschap (zie hierover bijv. Staal 1970, 139-141) en dat dus ook onderzoekskoncepties welke in verschillende wetenschapsopvattingen thuis horen, toch altijd nog wel iets (nl. algemeen-wetenschappelijke spelregels zoals die van de logika in de theorievorming, de norm dat op welke wijze dan ook theorieën verifieerbaar of falsifieerbaar moeten zijn) gemeen hebben.

In het midden latend hoeveel of hoe weinig consensus er is — of zou moeten zijn — terzake van de methoden en technieken van sociaal-wetenschappelijk onderzoek, kan niettemin gekonstateerd worden dat elke socioloog in ieder geval op de hoogte moet zijn van zowel de eenheid als van de verscheidenheid der onderzoeksmethodieken en zich — last but not least — dient te verdiepen in de problematiek van waar dan wel die eenheid ophoudt en die verscheidenheid begint.

De (tweede) eis om tot enigermate zelfstandige wetenschapsbeoefening in het kader van tenminste één paradigma te komen, hangt dan ook nauw samen met deze derde eis van een grondige opleiding in methodologie, methoden en technieken van onderzoek, inclusief de eerste beginselen van de statistiek. Net als bij de beide eerste eisen geldt, dat de student moet beschikken niet slechts over een minimale kennis van zaken, maar ook over enige elementaire bedrevenheid in het hanteren van die kennis. De socioloog moet zoveel verstand van onderzoek hebben dat hij later met het nodige oordeel des onderscheids in zijn besluitvorming om bepaalde onderzoeksresultaten wel of niet te gebruiken — en zo ja, hoe te gebruiken — kan verdiskontereren hoe zijn kollega's aan die resultaten zijn gekomen. Zover kan hij niet komen door uitsluitend passieve kennisname. Hij moet het (tenminste een beetje) *gedaan* hebben om daarover met verstand van zaken te kunnen mee-oordelen.

Tenslotte dan de vierde en laatste eis: *elke opleiding in de sociologie moet de student gelegenheid bieden zich te verdiepen in de verantwoordelijkheid, taak en plaats van sociologie en socioloog in de samenleving.* Ik vind dat deze eis aan elke wetenschap gesteld moet worden en dat dus ook in dit opzicht de professionele vereisten van de sociologie-opleiding niet afwijken van de professionele vereisten van elke wetenschappelijke opleiding. Wel verkeert de sociologie in de unieke omstandigheid dat de maatschappelijke

achtergronden en consequenties van de wetenschapsbeoefening zelf object van onze discipline zijn. Het behoort eenvoudig tot de socioloog zijn vak om te weten dat — en globaal hoe — de wetenschap inwerkt op het maatschappelijk leven en op haar beurt weer produkt is van allerlei sociale krachten. Het 'wir haben es nicht gewusst' — argument van vele wetenschappers die zich niet of nauwelijks bekommeren om hun maatschappelijke taak, kan dus in ieder geval voor de socioloog niet gelden. Ik vind dus bijv. — om het maar eens wat pregnant te zeggen — dat men studenten in de sociologie zonder meer moet weigeren de doctoraalbul uit te reiken, wanneer zou blijken dat zij zich nooit of te nimmer verdiept hebben in dit soort vraagstukken!

Natuurlijk staat ook deze laatste eis niet op zichzelf, maar hangt samen met de eerder gestipuleerde eisen. Zoals al uiteengezet, het kennismaken met de belangrijkste paradigma's en het maken van een zekere specialisatie-keuze dient geënt te zijn onder meer op een overzicht over en inzicht in de maatschappelijke achtergronden en effecten van de sociologiebeoefening. Ik geloof dat juist de noodzaak tot het maken van een zekere keuze tijdens de opleiding kan verhinderen dat deze bezinning op taak en plaats van de sociologie en de socioloog een vrijblijvend aanhangsel van de studie wordt.

Konklusies

Zoals al blijken moge uit het voorgaande, naar mijn opvatting is er in de sociologenprofessie voldoende eensgezindheid over de wetenschappelijke minimumeisen welke gesteld mogen worden aan iedereen die serieus wil mee- (of tegen-) doen als socioloog. De eensgezindheid is, vermoed ik, groter ten aanzien van de tweede en de derde eis dan ten aanzien van de eerste en de vierde eis, maar alles bij elkaar is er voldoende consensus.

Laat ik echter uitdrukkelijk stipuleren dat het gaat om *minimum*-eisen die met elkaar slechts voor ca. 50 % determineren wat elke socioloog tenminste moet kennen en kunnen. Over die andere 50 % kan men dan gevoelig en eindeloos van mening verschillen, maar hoe dat ook uitpakt, in ieder geval hebben wij aan onze professionele verantwoordelijkheid wat betreft de eisen van wetenschap voldaan, wanneer wij bovengenoemde vier desiderata verwerken in de opleiding.

Hiermee keer ik mij dus *tegen* de opvatting als zou wetenschap gelijk zijn aan een geloofsleer, van welke premisse eigenlijk zowel de fanatieke voorstanders van een mono-paradigmatische opleiding uitgaan als ook zij, die een soort 'verzuijing' van de opleiding propageren, waarbij elke student de keuze moet hebben tussen diverse, van eerste tot laatste jaar lopende, min of meer gesegregeerde alternatieve opleidingen. Wetenschap is geen dogmatiek, maar bestaat uit het wikken en wegen van onderscheiden perspectie-

ven en het leren denken en onderzoeken vanuit één of meer van die perspectieven.

Tegelijkertijd impliceert dit een stellingname tegen de gedachte als zou de wetenschap ook kunnen bestaan uit wat vrijblijvend gefilosofeer. Natuurlijk is iedere student in laatste instantie zelf verantwoordelijk voor wat hij wel en niet zal bestuderen. Wie zijn studie evenwel gehonoreerd wil zien met een algemeen erkend diploma, zal ook moeten bewezen hebben aan de kwantitatieve en kwalitatieve minimum-eisen van wetenschapsbeoefening te voldoen.

Overigens wil ik bepaald niet beweren dat een opleiding *alleen* moet voldoen aan wetenschappelijk-professionele eisen. Didactische en maatschappelijke eisen zijn evenzeer legitiem, maar dat valt buiten het bestek van dit artikel.

Tenslotte nog iets over de realisatie-mogelijkheden van zo'n poly-paradigmatische opleiding. Elk opleidingsinstituut zou er naar moeten streven in zijn staf te beschikken over een minimum aantal exponenten van elk der belangrijkste sociologie-paradigmata. Echter, het aanbod op de Nederlandse arbeidsmarkt van sociologen die goed geverseerd zijn in andere dan neo-positivistische paradigmata, is zeer beperkt. Nu is dat mijns inziens niet zo'n ramp. Ten eerste realiseren men zich dat ook een enigszins intelligente neo-positivistische socioloog met de nodige openheid van geest met enige moeite best kennis kan nemen van bijv. een stuk maatschappij-kritische theorie om studenten bij de studie daarvan te begeleiden en te beoordelen. Een verstokt functionalist kan best onderscheid maken tussen wetenschappelijk verantwoord Marxisme en onwetenschappelijk geleuter, zo goed als een Marxistische socioloog wel kan beoordelen of een functionele analyse in het kader van dat paradigma wetenschappelijk verantwoord is of gebeunhaas.

Ten tweede ziet het er voorshands niet naar uit dat het voor het gros der sociologiestudenten doenlijk zal zijn zich in andere dan de neo-positivistische paradigmata te specialiseren. Daarbij denk ik dan niet eens zozeer aan de emplooi-mogelijkheden — welke waarschijnlijk voor etnometodologen, maatschappij-kritische theoretici, neomarxisten enz. beperkter zijn dan voor neo-positivistische georiënteerde sociologen (al of niet de radicale sociologie beoefenend!) —, maar veeleer aan de vereiste intellectuele en emotionele kwaliteiten. De beoefening van de non-neo-positivistische paradigmata stelt bijzonder hoge eisen (abstraktievermogen, een filosofische 'tournure d'esprit', ambiguïteitstolerantie), waarbij komt dat deze concepties doorgaans slechts 'negatief' (d.w.z. uit de kritiek op andere sociologische paradigmata) of programmatisch uitgewerkt zijn. Zoals onder meer Bottomore (1972, 3) en Becker en Horowitz (1972, 61) konstateren, in het kader van radicale en Marxistische sociologieconcepties is weinig of geen concreet empirisch

onderzoek of ander substantieel werk verricht. Het komt er dus op neer dat de student die deze kant op wil, niet alleen over zeer specifieke eigenschappen en vaardigheden moet beschikken, omdat die non-neo-positivistische paradigmata moeilijk te vatten en te hanteren zijn, maar ook zich nog gekonfronteerd ziet met het feit dat hij veel moet pionieren, want weinig steun vindt in goede voorbeelden hoe het moet, weinig grond onder de voeten krijgt om op voort te bouwen.

Laat ik duidelijk stellen dat ik dit betreur. Naar mijn smaak zou het voor de sociologie veel beter zijn als we over een behoorlijk arsenaal aan min of meer gelijkwaardige paradigmata beschikten. Helaas is dit niet het geval. Nu zou men op grond daarvan kunnen konkluderen dat het aanbeveling verdient om een maximaal aantal studenten te stimuleren zich toch vooral te gaan wijden aan het uitwerken en toepassen van niet-neo-positivistische paradigmata. Dat lijkt me echter nutteloos of heilloos. Immers, een aantal juist van de meest begaafde studenten zullen dit toch wel doen, ongeacht wat de docenten zeggen. Het aanmoedigen van niet zo voor deze genres sociologiebeoefening begaafde studenten voor deze richtingen is naar mijn mening volstrekt onverantwoord. Daarmee bewijzen we de student geen dienst, want de kans is groot dat hij dan in wat ik genoemd heb een 'marriage de raison' belandt, waarbij hij het paradigma dat strookt met zijn waarden en/of doelstellingen niet waar kan maken. Bovendien wordt in zo'n geval niet alleen de student ongelukkig, maar de maatschappijvernieuwing wordt er evenmin mee gediend. Om nog eens te verwijzen naar Becker en Horowitz (1972, 50): 'moral sentiments do not determine scientific quality. The reverse is more often true: the quality of sociological work determines the degree to which it has a radical thrust'.

Overigens mag men aannemen dat de 'bemanning' van een poly-paradigmatische opleiding minder een probleem wordt naarmate onze opleidingen meer vogels van diverse paradigmatische pluimage gaan afleveren. Verder spreekt het vanzelf dat naast dit 'bemanningsprobleem' de nodige andere netelige vraagstukken moeten worden opgelost om tot een enigszins redelijk functioneren van het hier aangeduide soort sociologie-onderwijs te komen. De didactische vormgeving en de daarbij behorende organisatorische onderbouw zullen slechts met veel moeite en vindingrijkheid kunnen worden opgebouwd. Ook valt niet te ontkennen dat zo'n opleiding welke stoelt op de idee van principiële gelijkberechtigtheid van verschillende sociologie-koncepties, hoge eisen stelt aan de verdraagzaamheid en aan de wetenschappelijke openheid van alle betrokkenen.

De legitimering van uiteenlopende sociologie-visies binnen het kader van een opleiding leidt uiteraard tot concurrentie. Dat is goed en gezond, zolang het om positieve concurrentie gaat waarbij iedereen probeert door positieve

arbeid in het kader van het eigen paradigma de wetenschappelijke en maatschappelijke zin ervan aan te tonen. Wanneer men —de weg van de minste weerstand! — echter zijn toevlucht neemt tot negatieve concurrentie en probeert 'gelijk' te krijgen voor het eigen stokparadigma door zich te concentreren op de aanval op andere concepties, ontaardt zo'n opzet uiteraard in een onverkwikkelijke strijd om de macht.⁵ Dan leidt zoiets tot een gesorganiseerde opleiding, waarbij het professioneel niveau van onderwijs en wetenschapsbeoefening verslechtert in plaats van verbetert (zie hierover Klima 1969, 93-94).

Een grondvoorwaarde, overigens, voor een goede poly-paradigmatische opleiding is de beschikking over een helder overzicht van de tans vigerende sociologie-concepties. Hierbij denk ik dus uitdrukkelijk *niet* aan historische overzichten à la Timasheff (1955) en Sorokin (1928), maar aan een beknopte uiteenzetting (met de nodige literatuurverwijzingen) van de voornaamste *tegenwoordig* door sociologen gehanteerde paradigmata, liefst met enige beschouwingen over het veronderstelde waardegehalte, het vermoede maatschappelijke effect en de verklaringskracht van deze zienswijzen.

Zoiets is er niet, zeker niet in de Nederlandse taal en met Nederlandse voorbeelden, maar wie weet wie er momenteel al allemaal mee bezig zijn. Paradigma-overzichten van buitenlandse herkomst zijn Fyalkowski (1961; 1967), Wagner (1963) en Wallace (1969).

Tenslotte zij nog gewezen op de problemen 'naar buiten'. Willen wij opleidingen hebben die aan bovengeschetste professionele minimumeisen voldoen, dan betekent dit eerder een verzwaring dan een verlichting van de studie en dus zullen we ons met hand en tand moeten verzetten tegen de aandrang om korte, vlotte, op 'praktische' eisen afgestelde studieprogramma's te maken. Al dit soort moeilijkheden en obstakels wil ik geenszins onderschatten. Toch is er mijns inziens geen reden tot *défaitisme*. Ondanks allerlei meningsverschillen over aard en taak van de sociologiebeoefening kunnen wij het wel degelijk eens worden over de professionele minimumeisen die wij aan onze opleiding moeten stellen. Een dergelijke eensgezindheid op professionele basis biedt een hechte basis van waaruit wij ons te weer kunnen stellen tegen interne en externe gevaren welke tans het pro-

⁵ Deze negatieve concurrentie is overigens wetenschappelijk niet helemaal onvruchtbaar. Dergelijke kritiek van voorstanders van paradigma A kan soms werkers in het kader van paradigma B ertoe bewegen bepaalde verwaarloosde gebieden te gaan onderzoeken, om hun concepties scherper te articuleren, te wijzigen, aan te vullen enz. Zo hebben m.i. hoofdzakelijk via 'negatieve concurrentie' te werk gaande conflictsociologen een belangrijke bijdrage geleverd voor het stimuleren van theoretische bezinning en onderzoek over conflicten vanuit een functionalistische visie.

fessioneel gehalte van de sociologie-opleiding bedreigen en vormt een goede grondslag om konstruktief aan de slag te kunnen gaan om die opleiding te verbeteren.

Geraadpleegde literatuur

- Becker, Howard S., and Irving Louis Horowitz, 1972. 'Radical Politics and Sociological Research: Observations on Methodology and Ideology'. *American Journal of Sociology* 78: 48-66.
- Bottomore, Tom, 1972. 'Introduction'. *American Journal of Sociology* 78: 1-8.
- Doorn, J. A. A., en C. J. Lammers. 1959. *Moderne Sociologie, Systematiek en Analyse*. Utrecht/Antwerpen: Spectrum.
- Dreitzel, Hans Peter, ed. 1969. 'On the Social Basis of Politics'. *Recent Sociology no. 1*. New York: Macmillan.
- Dreitzel, Hans Peter, ed. 1970. Patterns of Communicatieve Behavior. *Recent Sociology no. 2*. New York: Macmillan.
- Fijalkowski, J. 1961. 'Ueber einige Theorie-Begriffe in der deutschen Soziologie der Gegenwart.' *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 13: 88-109.
- Fijalkowski, J. 1967. 'Methodologische Grundorientierungen soziologischer Forschung'. In *Methoden der Sozialwissenschaften*, edited by M. Thiel (Enzyklopädie der geisteswissenschaftlichen Arbeitsmethoden, 8 Lieferung). Munich-Vienna.
- Friedrichs, Robert W. 1970. *A Sociology of Sociology*. New York: Free Press.
- Goddijn, H. P. M. 1963. *Het functionalisme in de sociologie, met name in de Verenigde Staten*. Assen: Van Gorcum.
- Habermas, J. en N. Luhmann. 1971. *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie: Was leistet die Systemforschung?* Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1971
- Hoefnagels, H. 1971. *Sociologie en Maatschappijkritiek*. Alphen aan den Rijn: Samson.
- Houten, B. C. van. 1970. *Tussen Aanpassing en kritiek. De Derde Methodenstrijd in de Duitse Sociologie*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Inkeles, Alex. 1964. *What is sociology? An Introduction to the Discipline and Profession*. Englewood Cliffs, New Jersey.
- Jolles, H. M. 1962. 'Sociologie in levenden lijve'. In *Mens en Maatschappij* 37: 359-365.
- Klima, Rolf. 1969. 'Einige Widersprüche im Rollen-Set des Soziologen' in *Thesen zur Kritik der Soziologie* edited by Bernhard Schäfers: 80-95. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Klima, Rolf. 1972. 'Theoretical, pluralism, methodological dissension and the role of the sociologist: The West German Case' In *Social Science Information* 11: 69-108.
- Kuhn, Thomas S. 1970. 'The Structure of Scientific Revolutions' *International Encyclopedia of Unified Science* Vol. 2, nr. 2. Chicago: University of Chicago Press.
- Lammers, C. J. 1972. 'Mensen praten mee en tegen — over kritiek en crisis van de menswetenschappen' In C. J. Lammers, M. Mulder, M. Schröder, J. van Straten en R. van der Vlist, reds. *Menswetenschappen vandaag. Twee zijden van de medaille*: 23-54. Meppel: Boom.

- Lammers, C. J. Wordt gepubliceerd in 1973 of 1974. 'Mono- and polyparadigmatic developments in natural and social sciences'. In *Social Processes of Scientific Development*, edited by Richard D. Whitley. London: Routledge and Kegan Paul.
- Luhman, Niklas. 1971. *Soziologische Aufklärung. Aufsätze zur Theorie sozialer Systeme*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Martins, Herminio. 1972. 'The Kuhnian 'revolution' and its Implications for Sociology'. In *Imagination and Precision in the Social Sciences*, edited by T. J. Nossiter, A. H. Hanson, Stein Rokkan: 13-58. London: Faber and Faber.
- Masterman, Margaret. 1970. 'The Nature of a Paradigm'. In *Criticism and the Growth of Knowledge*, edited by Imre Lakatos and Alan Musgrave: 59-89. London: Cambridge University Press.
- Merton, Robert K. 1961. 'Social Conflict over Styles of Sociological Work'. In *Transactions of the Fourth World Congress of Sociology*, Vol. III.: 21-44. Louvain, Belgium: International Sociological Association.
- Moor, R. A. de. 1961. *De verklaring van het conflict*. Assen: Van Gorcum.
- Nooij, A. T. J. 1972. 'Richtingen in de methodologie en de keuze van pretenties'. *Sociologische Gids* 19: 229-238.
- Sorokin, P. 1928. *Contemporary Sociological Theories*. New York. Harper.
- Staal, J. 1970. 'De Academicus als nowhere man'. In *De Gids* 133 nr 7-8. 96-159.
- Stinchcombe, Arthur L. 1968. *Constructing Social Theories*. New York: Harcourt Brace and World.
- Timasheff, N. S. 1955. *Sociological Theory; Its Nature and Growth*. Doubleday.
- Touraine, Alain. 1965. *Sociologie de l'action*. Paris: Editions du Seuil.
- Wagner, Helmut R. 1963. 'Types of Sociological Theory: Toward a System of Classification'. *American Sociological Review* 28: 735-742.
- Wallace, Walter L. 1969 (editor). *Sociological Theory. An Introduction*. Chicago: Aldine.